

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

*В.Резнік,
кандидат соціологічних наук*

ПОНЯТТЯ “ЛЕГІТИМНІСТЬ” ТА “ЛЕГІТИМАЦІЯ” ЯК ТЕОРЕТИЧНІ ІННОВАЦІЇ М.ВЕБЕРА: ЗМІСТ І РОЛЬ У СУЧАСНІЙ СОЦІОЛОГІЇ

Реінституціоналізація приватної власності стала одним із чинників диференціації соціально-економічного середовища сучасної України. Ця диференціація проявляється, зокрема, у соціальній стратифікації сучасного українського суспільства за критерієм якості життя. Своєю чергою, така стратифікація створює потенційні передумови соціальної поляризації, напруженості та конфліктності в суспільстві, тобто зумовлює ризики соціальної дестабілізації.

З огляду на ці ризики актуальною загальносуспільною проблемою слід вважати соціальну легітимацію приватної власності, тобто формування її легітимності за умов далеко не однозначних соціально-структурних наслідків відтворення приватновласницьких відносин. Адже легітимність як вияв добровільної (без примусу) згоди більшості людей із порядком даних відносин виступає запорукою соціальної злагоди в суспільстві.

На підставі аналізу стану дослідження цієї загальносоціальної проблеми сформульовано актуальну наукову

проблему: суперечність між (1) соціальною актуальністю стану легітимності/нелегітимності приватної власності як чинника інтеграції/дезінтеграції соціальної структури сучасного українського суспільства, (2) дефіцит знання соціально зумовлених, соціокультурних та соціоструктурних особливостей, шляхів і засобів відповідної легітимації/делегітимації і (3) наявність наукових передумов для подолання цього дефіциту [1, с. 129–130]. У підсумку була констатована необхідність розроблення соціологічної концепції соціальної легітимації приватної власності як одного з процесів, що забезпечують соціетальну інтеграцію, емпіричної апробації елементів цієї концепції та виявлення із використанням соціально-генетичних, соціокультурних та соціально-структурних ознак легітимації відповідних легітимаційних/делегітимаційних тенденцій у сучасному українському суспільстві. Один із кроків у розробленні такої концепції – теоретична інтерпретація понять “легітимність” та “легітимація”, що фігурують у формулюванні означеної наукової проблеми як головні. Передусім потрібно вдатися до аналізу змісту вихідних інтерпретацій цих понять, наявних у соціологічному спадку М.Вебера. Важливо з’ясувати їх роль у сучасній соціології.

Відповідні тези Вебера давно стали предметом аналізу зарубіжних та українських соціологів. Зокрема, на даний аспект звернули увагу Т.Парсонс [2, с. 162–163, 177–179], Р.Арон [3, с. 564, 571], М.Лепсіус [4] та ін. В українській соціології І.Попова дала характеристику загальносоціологічного підходу до вивчення легітимності та легітимації, що заснований на методології М.Вебера [5]. Віддаючи належне науковій ґрунтовності та практичній значущості зазначеного доробку, зауважимо, що не всі відповідні ідеї М.Вебера були заторкнуті. Зокрема, поза увагою дослідників залишилися веберівські інтерпретації поняття “легітимація”. Відтак завдання нашої статті – спроба розглянути теоретичні інтерпретації Вебером понять “легітимність” та “легітимація” у контексті сучасного соціологічного

теоретизування. Причому, враховуючи, узагальнюючи та доповнюючи вже зроблене у цьому напрямі українськими та зарубіжними соціологами.

При виконанні такого завдання слід звернути увагу на застереження дослідника “веберівської парадигми” М.Лепсіуса [4, с. 51–52]. Він зауважує тривале сприйняття праць М.Вебера як “великого кар’єру”, що з нього можна брати для вжитку окремі фрагменти. Відтак у світовій соціології веберівський спадок набув подоби “багатого запасу цитат із, як правило, непрочитаних книг”. Тому замість фрагментарного цитування потрібна інтерпретація окремих тез Вебера у контексті всього корпусу його праць. Причому з точки зору їх методологічного обґрунтування та систематики утворення понять. Безумовно, претендувати у межах статті на відповідність цим вимогам нереально. Але мірою можливостей необхідно зважати на них.

М.Вебер, юрист за освітою, запозичив поняття “легітимність” із правової науки для позначення характеристики нормативного соціального порядку, “що володіє престижем, завдяки якому він диктує непорушні вимоги та встановлює зразок поведінки” [6, с. 478]. Такий соціальний порядок визнається суспільством чи більшою його частиною без примусу. Люди добровільно згодні підпорядковуватися його нормам. Дається взнаки суб’єктивно відчута важливість та необхідність даних соціальних норм. Можливо, наявне й переконання у їх правомірності та справедливості. Усе відповідне цим нормам вважається правильним, належним та обов’язковим.

Веберівський аналіз змісту концепту “легітимний порядок” як одного із наріжних соціологічних понять розпочинається та завершується наголосом на суб’єктивних уявленнях людей. “Поведінка, особливо соціальна поведінка, а також соціальні відносини можуть бути орієнтовані індивідами на їхнє *уявлення* про існування *легітимного порядку*. ... < > ... Для соціології саме така можливість орієнтації на це *уявлення* і є значущим порядком *як таким*” [6, с. 477, 479].

Про легітимний порядок є підстави говорити за умови його уявлення людьми як саме такого. Отже, у соціологічному контексті легітимністю є властивість передусім суб'єктивного уявлення про соціальний порядок. Люди уявляють існування законного та правомірного (лат. *legitimus* – законний, правомірний) порядку та керуються цим уявленням у своїй поведінці. Легітимність як уявлення про існування законного порядку проявляється на рівні індивідуальної свідомості. Відтак феномен легітимності має психологічну, або, точніше, соціально-психологічну, природу. Проте легітимний соціальний порядок ґрунтується не лише на суб'єктивному уявленні та визнанні людей. Він також набуває практичного втілення на рівні їх поведінки.

Ключовими у теоретичній інтерпретації концепту “легітимний порядок” виступають поняття:

1) “порядок”, що означає зміст соціальних відносин виключно у випадках, “коли поведінка (в середньому та наближено) орієнтується на окреслено означувані максими” [6, с. 477];

2) “значущість порядку”, що означає виключно ті випадки, “коли фактична орієнтація на ці максими відбувається хоча б почасти (тобто тією мірою, якою вона може грати практичну роль) тому, що вони вважаються значущими *для* поведінки індивіда, тобто є обов’язковими для нього, чи слугують йому зразком, гідним наслідування” [6, с. 477–478].

Коли Вебер веде мову про легітимність соціального порядку, він має на увазі не нормативну або юридично-догматичну його значущість. Тут йдеться про відповідну емпіричну значущість, що визначає реальну поведінку. Передусім емпіричний різновид значущості порядку, за твердженням Вебера, має становити науковий інтерес для соціологів. Тобто соціолог має справу передусім з емпіричною легітимністю, що втілюється в уявленнях та поведінці людей. Соціологічне дослідження легітимності передбачає таким чином вивчення фактичної значущості для людей

соціального порядку, що характеризується багатоманітними проявами в уявленнях та реальній поведінці людей, у їх повсякденній життєдіяльності.

В одній веберівській тезі йдеться про можливу контрарність суб'єктивно значущих нормативних систем. Причому ці системи контрарні для одного суб'єкта – групи або особи. З цього приводу Вебером зазначено: “Соціологу не становить труднощів визнати співіснування значущості різних систем, що суперечать одна одній, всередині одного і того ж кола людей. Бо навіть окремих індивід може орієнтувати свої дії на системи, що суперечать одна одній. І не тільки послідовно, як це трапляється щоденно, а й у межах однієї дії” [6, с. 478]. Недолуга аномічна поведінка суб'єкта, його неспроможність розв'язати дилеми соціальної життєдіяльності можуть бути трактовані як наслідок значущості для нього контрарних нормативних систем. Дилеми мають різні масштаби – починаючи з цивілізаційного, геополітичного, політико-ідеологічного, соціально-економічного, мовного вибору і завершуючи певними особистими життєвими перипетіями. Проте з часом суб'єкт неминує виходить зі стану аномії. Вебер вказує шлях або певний механізм такого виходу: “Якщо обхід чи порушення (в середньому прийнятого) сенсу якого-небудь порядку перетворюється у *правило*, то значущість такого порядку стає вже обмеженою чи взагалі втрачається” [6, с. 478]. Обставини та зумовлена ними соціальна практика стають чинниками поступового “розмивання” суб'єктивної значущості (та легітимності) одного нормативного порядку. Вони також сприяють появі та усталенню значущості (і відповідно – легітимності) іншого нормативного порядку. Отже, коли порушення порядку набувають масового, всезагального характеру, підстави вважати його легітимним зникають. Натомість поодинокий характер таких порушень може кваліфікуватися як девіації, що лише контрастує із дійсною легітимністю порядку.

Загалом Вебер наголошує на мінливому, релятивістському характері суб'єктивної значущості соціального поряд-

ку: "...Значущість та відсутність значущості певного порядку не є у соціології абсолютною альтернативою, подібно до того, як це має місце у юриспруденції з її непорушними цілями. Навпаки, тут межі між обома випадками стерті..." [6, с. 478]. Ця теза, окрім концептуального, має ще й методичне значення: вона вказує на обмеження соціологічного методу при дослідженні феномена суб'єктивної значущості або легітимності. Соціологи вимушені самотужки встановлювати певні критерії фіксації, вимірювання та оцінки параметрів даного феномена. Не виключено, що й суб'єктивізм та ідеологічні упередження самих дослідників можуть відбитися на змісті їх наукового доробку.

Є підстави вважати, що Вебер визнавав можливість існування різноякісної, багатоскладової природи легітимності. Це впливає із його визначення внутрішніх підвалин легітимності соціального порядку:

"Легітимність порядку може бути *гарантована* тільки внутрішньо, а саме:

- 1) суто афективно: емоційною відданістю;
- 2) ціннісно-раціонально: вірою в абсолютну значущість порядку як найвищих непорушних цінностей (моральних, естетичних чи яких-небудь інших);
- 3) релігійно: вірою у залежність блага та порятунку від збереження даного порядку" [6, с. 479–480].

Наведений Вебером перелік внутрішніх гарантій легітимності певною мірою концептуально споріднений із його типологією мотивів соціальної дії [6, с. 471]. Першу гарантію можна вважати спорідненою із афективною дією, зумовленою афектами чи емоційним станом індивіда. А другу і третю – із ціннісно-раціональною дією, заснованою на вірі у безумовну – естетичну, релігійну чи будь-яку іншу – самодостатню цінність певної поведінки, незалежно від того, до чого вона призведе.

Вебер виокремлює також випадки гарантування легітимності соціального порядку очікуванням специфічних зовнішніх наслідків. Ці наслідки набувають вигляду санкцій з боку громадськості (осуд, бойкот) та держави (фізич-

ний примус та репресії). У першому випадку соціальний порядок визначається як умовність (конвенційність), а в другому – як право. Тут можна вести мову про певну спорідненість природи даного виду (зовнішніх) гарантій із цілераціональною дією. В основі останньої лежить очікування певної поведінки предметів зовнішнього світу та інших людей і використання цього очікування як “умов” чи “засобів” для досягнення своєї раціонально обраної і продуманої цілі [6, с. 471].

Отже, наявна деяка вибіркова концептуальна сумісність типології гарантій легітимності порядку, з одного боку, та типології соціальних дій – з іншого. Подібно до мотивації соціальної поведінки людей легітимність (і легітимація) соціального порядку теж можуть мати складну природу, підсумовувати дію багатьох різних чинників. А типології тут виступають концептуальними знаряддями аналізу, що можуть вдосконалюватися, доповнюватися або скорочуватися.

У разі внутрішніх гарантій легітимності соціального порядку йдеться про етику. Причому Вебер позиціонує етику поряд із умовністю та правом. Він зазначає можливість одночасного зовнішнього та внутрішнього гарантування соціального порядку. Один і той же порядок може, відтак, існувати одночасно у формах права, умовності та етики. Наприклад, недоторканність приватної власності може ґрунтуватися одночасно на: 1) кримінальному переслідуванні злочина, 2) громадській зневазі до нього та 3) особистісних морально-етичних настановах людей, що блокують їх можливу схильність до руйнування порядку приватновласницьких відносин. При дослідженні постає необхідність аналітичного виокремлення цих чинників. З цього приводу Вебер стверджує, що співвідношення між правом, умовністю та етикою не становлять проблеми для соціології. Етичний чинник тут ніщо інше, як вже згадана специфічна ціннісно-раціональна віра людей. Саме вона “слугує нормою людської поведінки, яка користується предикатом “доброго” у моральному відношенні” [6, с. 481].

Зокрема, це може бути характерним для явища влади, що передбачає відносини панування і підкорення: “ті, хто кориться, роблять це на *тій* підставі, що вони й *суб’єктивно* вважають своє ставлення до того, хто панує, за щось *обов’язкове*. Доти, доки в середньому і приблизно це має місце, “панування” ґрунтується на згоді, яка визначає його “*легітимність*” [7, с. 152]. Тоді відповідно “соціологічний аналіз панування пов’язаний насамперед з різними можливостями, суб’єктивно осмисленими підставами тієї згоди щодо “*легітимності*”, яка скрізь, де підпорядкування зумовлене не елементарним страхом перед прямою загрозою насильства, вирішальною мірою визначає його специфічний характер” [7, с. 152–153]. Це справедливо й для аналізу інших соціальних явищ – тієї ж приватної власності. Але у цьому випадку йдеться радше про добровільну лояльність стосовно неї, що й виступає зовнішнім втіленням легітимності. Отже, без будь-якої зовнішньої гарантії етичні нормативні уявлення можуть дуже впливати на поведінку людей. Однак це, як вважає Вебер, буває зазвичай у тих випадках, коли порушення відповідних норм серйозно не заторкує чужих інтересів [6, с. 481]. В інших випадках відчутно більшою є роль зовнішніх конвенційних та правових чинників регуляції поведінки. Тобто рівень зовнішнього примусу, необхідного для підтримання чинності порядку, зростає. Це означає, що переоцінювати значення внутрішніх гарантій легітимності соціального порядку, а також її роль у конституюванні останнього не варто.

У працях Вебера неодноразово фігурує й поняття “*легітимація*”. Він веде мову про:

1) “*легітимацію*” особи її вступом та належністю до впливових релігійних сект, товариств, клубів та спілок за інтересами, що надає можливість набувати певних соціальних “зв’язків”, які за своїми позитивними наслідками виходять далеко за межі спеціальних цілей даних об’єднань [8, с. 79–80];

2) “*особистісно-соціальну легітимацію*”, що її здійснювали протестантські громади стосовно кожного свого чин-

ного представника у сфері ділових та загалом соціальних відносин, засвідчуючи й гарантуючи його етичну повноцінність, добропорядність та перевірену кредитоспроможність [9, с. 191];

3) “етичну “легітимацію” жадоби помсти, влади, здобичі та вигідних місць” в оточенні політичного лідера, чинниками якої є чесна віра у вождя під час революції та нова “традиціоналістська повсякденність” по її завершенні [10, с. 186–187];

4) “харизматичний принцип легітимації” панування, що ґрунтується на відданості підданців особі володаря та його ласці (харизмі) внаслідок її магічних здатностей, об’явлення чи героїзму, сили духу та слова [11, с. 171 – 172].

На підставі узагальнення цих конкретних трактувань легітимацію загалом можна визначити як процес формування легітимності, тобто суб’єктивного прийняття та визнання правомірності. Причому можливе виокремлення суб’єкта, об’єкта, чинників та видів даного процесу. Цей процес і пов’язані з ним інші соціальні явища здавна були у полі зору дослідників. Як стверджує Ч.Міллс, для позначення аналогічних реалій мислителі вживали різні концепти: “політична формула” та “великі забобони” (Г.Моска), “принцип суверенітету” (Дж.Локк), “пануючий міф” (Ж.Сорель), “фольклор” (Т.Арнольд), “колективні уявлення” (Е.Дюркгейм), “пануюча ідея” (К.Маркс), “всезагальна воля” (Ж.-Ж.Руссо), “символи влади” (Г.Лассвел), “ідеологія” (К.Маннгейм), “суспільне почуття” (Г.Спенсер) [12, с. 49]. Кількість наведених концептів-аналогів засвідчує, з одного боку, важливість позначеного ними аспекту соціальної реальності, з іншого – ця кількість підкреслює роль, значення та універсальність веберівської категоріальної інновації. Адже саме Веберу судилося остаточно заповнити категоріальну “лакуну” соціології завдяки уведенню до наукового вжитку понять “легітимність” та “легітимація”.

Концептуальна співвіднесеність понять “легітимність” та “легітимація” із категоріальним простором соціології

значною мірою була задана веберівськими текстами. Уведенню цих понять у науковий вжиток передували розлогі визначення низки інших соціологічних понять. Серед останніх, зокрема, “соціальна дія”, “мотиви соціальної дії”, “структура”, “цінності”, “регуляція”, “організація”, “спілка”, “установа”, “інститут”, “порядок” та ін. [6; 7]. У сукупності вони становлять поняттєвий склад веберівської соціологічної парадигми. При цьому аналітичний простір цієї парадигми, як стверджує М.Лепсіус, має три концептуальні “полюси” або “виміри”: 1) хід дій; 2) структурні утворення; 3) проекція сенсу [4, с. 52]. Цим “полюсам” відповідають структурні рівні аналізу соціальної реальності у веберівській парадигмі, що переходять одне в одне:

➤ “рівень актора”, на якому соціальна дія протікає у своїх структурованих контекстах з урахуванням ціннісних уявлень;

➤ “рівень координації дій”, що через регуляцію, організації, спілки та установи завжди співвідноситься з легітимуючими смисловими взаємозв’язками та соціальною дією акторів;

➤ “рівень культурних ціннісних уявлень”, що охоплює багатоманітні комбінації ціннісних ідей, відібраних у різний спосіб як орієнтації дії та легітимації порядків [4, с. 52].

Іншими словами, тут може йтися про умовні рівні аналізу суспільства та його окремих проблем і явищ, зокрема, легітимності та легітимації. Ці рівні можна визначити також як особистісний, соціальний та культурний або, за іншою версією, як мікро-, мезо- та макросоціальний. У процесі будь-якого спеціального дослідження при застосуванні веберівських концептів та моделей потрібно зважати на усі ці три “рівні” та їх взаємозв’язок. Така необхідність існує навіть у випадках, коли предметне поле дослідження локалізоване навколо якогось “одного” із цих рівнів.

Винятково важливу роль уведення Вебером до наукового вжитку поняття “легітимність” (та інших похідних

від нього понять), а також їх цілковиту концептуальну “сумісність” із іншими соціологічними парадигмами засвідчує І.Валерстайн. Він зробив спробу виокремити із класичної теоретичної соціологічної спадщини загальноприйняті тези, що свого часу були відкриті класиками-фундаторами соціології і дотепер визнаються більшістю соціологів світу. До рангу соціологічних аксіом було зведено, відтак, тези, що виведені із теорій Е.Дюркгейма, К.Маркса, М.Вебера. Перша аксіома є узагальненням теоретичного доробку Дюркгейма: “існують соціальні групи, що мають пояснювані, раціональні структури” (тобто можливе пояснення способу їх дії) [13, с. 301]. Друга аксіома підсумовує теоретичний соціологічний спадок Маркса: “усі суспільні групи містять у собі підгрупи, котрі вишиковуються в ієрархічному порядку та конфліктують одна з одною” (іншими словами, всі утворення мають конфліктний характер) [13, с. 303]. Якщо безумовно прийняти ці дві аксіоми, логічно постає запитання: “чому всі суспільства не вибухають, не розколюються на частини чи не руйнуються якимось інакше?” [13, с. 303]. На думку Валерстайна, відповідь на це запитання, тобто “пояснення порядку всупереч наявності конфлікту”, міститься у теоретичних побудовах Вебера: “Ключовим поняттям для Вебера, поняттям, що обмежує дію [ідей] Маркса, є легітимність” [13, с. 303]. Вебер розглядає різні очевидні причини підкорення підданців державцям: звичай, розрахунок на отримання матеріальних вигод. Позаяк ці причини, на його думку, не є цілком достатніми для “пояснення буденності підкорення”, він виокремлює третій, найважливіший чинник – “віру у легітимність” [14, с. 304]. Зважаючи на це, Валерстайн узагальнює теоретичний внесок Вебера у світову соціологію третьою загальносоціологічною аксіомою: “стримування конфліктів усередині груп чи держав забезпечується значною мірою завдяки тому, що нижчестоящі групи визнають легітимність владної структури групи [загалом], оскільки це дає змогу даній групі вижити, і в довгостроковому плані підгрупи, що її

складають, убачають перевагу [same] у виживанні групи” [13, с. 304].

Це валерстайнівське узагальнення веберівського спадку у вигляді аксіоми має недолік. Сфера прояву явища легітимності у ньому обмежена лише політикою. Вебер дійсно неодноразово вживає поняття “легітимність” та “легітимація”, а також низку похідних від них концептів у процесі опрацювання політико-соціологічної проблематики [10; 11; 14]. Проте концепти “легітимний порядок” та “типи легітимного порядку” однозначно інтерпретуються ним як “основні соціологічні поняття” [6, с. 477–482]. І ця їх теоретична інтерпретація має загальносоціологічний, а не політико-соціологічний зміст. Тому є підстави вважати, що легітимність є стримуючим чинником не лише стосовно політичних, а й загалом соціальних конфліктів. І варто вести мову про легітимність не лише владної структури спільноти, а й про легітимність структури розподілу загалом будь-яких цінних дефіцитних ресурсів у межах останньої. Такими ресурсами можуть виступати, приміром, чинники виробництва – земля, великі й малі підприємства.

На загальносоціологічному характері понять “легітимність” і “легітимація” наголошує І.Попова. Вона вважає, що розуміння легітимності М.Вебером “містить у собі куди більші можливості соціологічного аналізу легітимності й легітимації, ніж ті, що зазвичай реалізуються” [5, с. 22]. Тому “веберівську методологію варто використовувати і для обґрунтування необхідності ширшого підходу до вивчення легітимності й легітимації за умов пострадянського реформування” [5, с. 22]. М.Лепсіус також стверджує, що веберівське утворення понять – це “не таксономія фактичного матеріалу, а визначення аналітичних вимірів, котрі можуть знайти застосування у різних тематичних галузях” [4, с. 56].

Таким чином, розглянутий категоріальний спадок Вебера має загальносоціологічне методологічне значення. Причому навіть попри те, що дослідники зауважують від-

сутність однозначності та послідовності при окресленні М.Вебером змісту поняття “легітимність”. Зокрема, Т.Парсонс нарікає на невиразність логічного статусу концепту “легітимний порядок” [2, с. 168]. І.Попова теж відзначає певну невизначеність відповідних веберівських трактувань і пояснює її складністю самого явища та бажанням класика охопити різноманітні аспекти його вивчення [5, с. 24–26]. Як наслідок, існує необхідність ретельного уточнення відповідних формулювань Вебера при використанні їх у процесі дослідження конкретних випадків легітимності та легітимації у різних сферах життя суспільства.

Варто зауважити, що думки про загальносоціологічне теоретико-методологічне значення веберівських інтерпретацій легітимності і легітимації дотримується й Валерстайн. Він наполягає, що визначені ним три загальносоціологічні аксіоми становлять засади своєрідної загальної концептуальної “культури соціології”: “...культура соціології, до якої ми всі належимо, але пік якої припав на період з 1945 по 1970 рік, заснована на трьох простих положеннях, що стверджують реальність соціальних фактів, непозбутність конфліктів та існування механізмів легітимації для стримування конфліктів, – положеннях, що разом складають мінімальну основу для вивчення соціальної реальності” [13, с. 304]. Водночас він, попри власні визначення такого набору аксіом як головного теоретичного спадку соціології та “вихідного пункту” соціологічного аналізу, застерігає про певну наївність, не зовсім цілковиту адекватність способу осягнення соціальної реальності, заснованого виключно на них (аксіомах) [13, с. 304–305]. У цьому нема нічого дивного, адже зазначені аксіоми у своїй сукупності – лише модель цієї реальності. А модель завжди змістовно “бідніша” за свій оригінал, бо виступає подобою лише окремих його властивостей. Відтак процес пізнання пов’язаний із розвитком та зміною концептуальних моделей. Відповідно й зміст понять “легітимність” та “легітимація” у поствеберівській соціології постійно приростає новими аспектами і ракурсами, що їх привносили інші дослідники. Тому найближчими перспективами

подальших розвідок у даному напрямі є здійснення аналогічного узагальнюючого аналізу тлумачень феноменів легітимності й легітимації у сучасній світовій соціології.

Література

1. *Резнік В.* Приватна власність крізь призму соціологічного інституціоналізму // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2005. – № 4. – С. 119–131.
2. *Парсонс Т.* Структура соціального діяння (Главы из книги) // *Парсонс Т.* О структуре социального действия. – М., 2002. – С. 43–328.
3. *Арон Р.* Етапи розвитку соціологічної думки. – К., 2004.
4. *Лепсиус М.Р.* Своеобразие и потенциал веберовской парадигмы // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2004. – Т. VII. – № 2. – С. 51–60.
5. *Попова І.* Соціологічний підхід до вивчення легітимності та легітимації. До постановки проблеми // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2000. – №3. – С. 21–41.
6. *Вебер М.* Основные социологические понятия // *Вебер М.* Избранное: Протестантская этика и дух капитализма. – М., 2006. – С. 453 – 482.
7. *Вебер М.* Про деякі категорії соціології розуміння // *Вебер М.* Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. – К., 1998. – С. 104–156.
8. *Вебер М.* Господарство і суспільство як загальні поняття // *Вебер М.* Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. – К., 1998. – С. 67–82.
9. *Вебер М.* Протестантские секты и дух капитализма // *Вебер М.* Избранное: Протестантская этика и дух капитализма. – М., 2006. – С. 187–212.
10. *Вебер М.* Покликання до політики // *Вебер М.* Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. – К., 1998. – С. 173–191.
11. *Вебер М.* Три чисті типи легітимного панування // *Вебер М.* Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. – К., 1998. – С. 157–172.
12. *Миллс Ч.Р.* Социологическое воображение. – М., 2001.
13. *Валлерстайн И.* Конец знакомого мира: Социология XX века. – М., 2003.
14. *Вебер М.* Город // *Вебер М.* Избранное. Образ общества. – М., 1994. – С. 309–446.